

DOI 10.33099/2618-1614-2025-31-4-3-9

УДК 355.23

В. С. Артамощенко,*доктор військових наук, доцент,
Національний університет оборони України,***А. В. Тристан,***доктор технічних наук, професор,
Центральне управління військової освіти і науки
Генерального штабу Збройних Сил України,***М. В. Касьяненко,***кандидат військових наук,
Департамент військової освіти і науки
Міністерства оборони України*

Шляхи розвитку системи професійної військової освіти в умовах воєнного стану

Розвиток системи військової освіти України, професіоналізація військової освіти набули актуальності в умовах відбиття збройної агресії Російської Федерації. У статті наведені результати аналізу показників обсягів підготовки осіб офіцерського складу на курсах професійної освіти стратегічного та оперативного рівнів, виявлено стійка тенденція їхнього зростання. Обґрунтовані рекомендації щодо деталізації командно-штабного курсу тактичного рівня L-2 на компоненти L-2A «батальйон», L-2B «бригада» та L-2C «армійський корпус». Запропонований підхід до формування каталогу посад осіб офіцерського складу з позначенням рівнів військової освіти у військово-обліковій спеціальності відповідно до ієрархії курсів професійної військової освіти.

Ключові слова: агресія, військова освіта, армійський корпус.

Постановка проблеми. Боротьба України проти російської агресії є продовженням тривалого історичного процесу утвердження національної незалежності, державності та європейської ідентичності. У цій боротьбі український народ демонструє стійкість, згуртованість і готовність захищати демократичні цінності, територіальну цілісність і суверенітет своєї держави.

Метою Росії є «знищення України як вільної, суверенної, незалежної демократичної держави та Українського народу – його свободи, права на самовизначення, європейської ідентичності, мови й культури, існування яких унеможливило досягнення реваншистської мрії побудувати Російську імперію 3.0» [1].

В умовах відбиття збройної агресії РФ відбувається розвиток системи воєнної безпеки, зміни в тактиці воєнних дій, процесах і процедурах планування операцій, розвідки, об'єднаної вогневої підтримки, логістики, управління військами (силами) і стратегії досягнення цілей у протистоянні з агресором.

Масштаб та інтенсивність воєнних дій вимагають утворення нових військових формувань, зміни організаційних структур і поповнення втрат особового складу в короткі терміни, що потребує інтенсифікації підготовки людських резервів.

Забезпечення належного рівня укомплектованості військових частин, залучених до виконання бойових завдань, підготовленими та вмотивованими військово-службовцями, оперативне поповнення втрат особового складу військових частин, залучених до бойових дій, є ключовими завданнями військової кадрової політики Міністерства оборони України [2].

Важливим складником підготовки персоналу сил оборони є підготовка офіцерського та сержантського (старшинського) складу, яка здійснюється в системі військової освіти.

Концепція трансформації системи військової освіти, ухвалена Кабінетом Міністрів України у 2022 р., окреслює шляхи і завдання професіоналізації військової освіти в оновлених структурі та змісті [3].

Відповідно до [3] «...формування сучасної моделі військової освіти, що забезпечує підготовку військових фахівців на основі їх безперервного професійного розвитку, враховує загальні тенденції розвитку системи національної та міжнародної безпеки, зміни принципів та способів ведення збройної боротьби, нові вимоги до якості військової освіти, формування доброчесності на основі стандартів НАТО».

Важливим складником стала професійна військова освіта офіцерського складу, яка культивує розвиток військового лідера шляхом надання широкого спектра професійних знань та розвитку креативного мислення впродовж військової кар'єри. Сформована система

L-курсів професійної військової освіти повністю відповідає підходам до підготовки офіцерського складу в країнах – членах НАТО.

Так, на тактичному рівні військової освіти передбачені базовий (L-1A), фаховий (L-1B), командний (L-1C) та командно-штабний (L-2) курси, які за своїм призначенням і змістом охоплюють підготовку офіцерів ланки взвод – рота – батальйон – бригада та їм рівних.

Курс офіцерів об'єднаних штабів (L-3) охоплює підготовку для органів військового управління оперативного рівня, а курс вищого керівного складу (L-4) – стратегічного рівня військової освіти.

Водночас практика підготовки офіцерського складу в умовах воєнного стану викрила низку проблемних питань щодо реалізації підходів до професійної військової освіти.

Так, функціонування органів військового управління стратегічного та оперативного рівнів в організаційних структурах і штатах воєнного часу та зростання їхньої кількості зумовили значне зростання потреб у підготовці офіцерського складу оперативного і стратегічного рівнів військової освіти.

Водночас реалізація освітніх програм у нормативно закріплені строки, а саме 60 кредитів ЄКТС (1 рік) – у мирний час та 30 кредитів ЄКТС (6 місяців) – в особливий період, стала проблематичною через відсутність можливості відриву значної кількості офіцерського складу на навчання, адже терміни формування організаційних структур чи відновлення боєздатності військових формувань є значно меншими.

Основним закладом військової освіти, який здійснює підготовку офіцерів стратегічного та оперативного рівнів військової освіти для сил оборони, є Національний університет оборони України. В умовах воєнного стану в університеті вжиті заходи щодо інтенсифікації освітнього процесу та запроваджене навчання каскадом – тиждень через три, що передбачає самостійне опанування теоретичного навчального матеріалу та орієнтацію на практичну підготовку (штабні тренування, командно-штабні навчання тощо) [4].

Водночас Збройні Сили України, зокрема сухопутні війська, десантно-штурмові війська, морська піхота поступово переходять на організаційну структуру батальйон – бригада – армійський корпус (АК), що зумовлює необхідність підготовки офіцерських кадрів для роботи у штабах таких структур, адже попри єдину процедуру прийняття військових рішень за стандартом НАТО MDMP (Military Decision Making Process) розмах воєнних дій, комплект військ (сил) та способи застосування є різними, що потребує відповідних знань, умінь та злагодженості штабів.

Крім цього, освітні програми командно-штабного курсу тактичного рівня L-2 орієнтовані на батальйонну та бригадну структури, отже, питання підготовки

персоналу та злагодження і штабів АК лишається актуальним.

З огляду на побудову штабів батальйонів, бригад та АК очевидним є те, що посади офіцерського складу таких формувань охоплюють практично всі рівні військової освіти, однак їхня частка є різною.

Практичний досвід підготовки офіцерського складу в умовах воєнного стану свідчить про те, що переважна кількість офіцерів, призваних на військову службу за мобілізацією, пройшли підготовку на кафедрах підготовки офіцерів запасу чи на відповідних курсах, але маючи обмежений досвід керівництва підрозділами тактичного рівня та фактично відсутні фундаментальні базові знання у відповідній сфері (механіці, балістиці, радіоелектроніці, авіоніці, інженерії тощо), які здобувають у військових закладах освіти, в разі призначення на посади в штаби чи органи військового управління потребують додаткової фахової підготовки.

При цьому попри зміни організаційних структур Збройних Сил України просте повернення до старого підходу «вищої військової оперативно-тактичної освіти», де передбачалось опанування діями військових формувань рівня полк – дивізія (перший рік навчання) та армійський корпус – оперативне командування (другий рік навчання), у сучасних умовах є неможливим.

Таким чином, організаційні та структурні зміни у Збройних Силах України в умовах відбиття збройної агресії Росії потребують формування нових підходів до змісту підготовки офіцерських кадрів в оновленій структурі курсів професійної військової освіти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Система військової освіти та професійна військова освіта завжди перебувають у полі зору науковців.

Так, автори наукової статті [5] акцентують увагу на тому, що саме фундаментальні освітні реформи в Збройних Силах України, розпочаті у 2018 р., принесли дивіденди через формування нового покоління військових лідерів, здатних перемогти краще оснащеного ворога. У цій статті розглядається система професійної військової освіти в Україні до та під час війни, а також пропонується політика, яка продовжуватиме надавати пріоритет навчанню та освіті зараз і в майбутньому.

Шляхи й напрями розвитку професійної військової освіти розглядаються також авторами монографії [6]. Науковці оцінюють стан виконання завдань, передбачених концепцією трансформації системи військової освіти, шляхи управління розвитком системи професійної військової освіти, забезпечення якості освіти, розвитку військового лідерства.

Автори наукової публікації [7] акцентують увагу на запровадженні оновлених освітніх програм підготовки

військових кадрів з урахуванням досвіду бойових дій, методик підготовки, принципів і стандартів НАТО, найкращих національних традицій, що визначено одним із пріоритетних напрямів розвитку військової освіти.

У статті [8] автор розглядає розвиток військової освіти в Україні в умовах війни, окреслює низку проблем, зокрема й у частині необхідності безперервного навчання з міжнародного гуманітарного права для офіцерського складу, надає пропозиції щодо окремих змін до чинного законодавства, сертифікації національної військової освіти за стандартами НАТО.

У науковій праці [9] обґрунтовані професійні компетентності (дескриптори) офіцерів оперативного рівня військової освіти в контексті набуття офіцерами навичок оперативного планування за стандартами НАТО і практичні рекомендації щодо підготовки офіцерів на оперативному рівні військової освіти.

Питанню змін військових організаційних структур присвячено низку наукових публікацій, у яких автори розглядають внесок видів (родів) військ у боєздатність Збройних Сил України [10], удосконалення системи об'єднаного керівництва силами оборони та управління Збройними Силами України [11], теоретичні підходи до формування, підготовки й застосування армійських корпусів Сухопутних військ [12], водночас питання комплектування військових посад і підготовки осіб офіцерського складу нових військових формувань поки залишилися поза увагою. Автор статті [12] наголошує на потребі підготовки керівного складу, персоналу штабів та управлінь армійських корпусів за прискореними програмами, зосереджуючи увагу на набутті практичних умінь, однак не вказує, яким чином це організувати.

Таким чином, в умовах воєнного стану на шляху формування у Збройних Силах України армійських корпусів не вирішеною частиною проблеми підготовки офіцерських кадрів у системі професійної військової освіти є неповна відповідність змісту курсів професійної військової освіти потребам сил оборони в умовах відбиття збройної агресії Російської Федерації.

Метою статті є обґрунтування напрямів розвитку системи професійної військової освіти в умовах правового режиму воєнного стану на шляху формування у Збройних Силах України армійських корпусів.

Виклад основного матеріалу

Порядок організації та проведення курсів професійної військової освіти регулюється відповідним наказом Міністерства оборони України [13].

Так, добір кандидатів на навчання на курсах професійної військової освіти слід здійснювати [13]:

- на курси тактичного рівня, підготовка на яких здійснюється за освітніми програмами базового курсу

тактичного рівня L-1A та фахового курсу тактичного рівня L-1B, – з осіб, які мають вищу освіту не нижче ступеня «бакалавр» і за станом здоров'я придатні до проходження військової служби у Збройних Силах України;

- на командні курси тактичного рівня L-1C – з осіб офіцерського складу, які мають ступінь вищої освіти не нижче «бакалавр» і зараховані до резерву кандидатів для просування по службі на відповідні посади зі штатно-посадовою категорією «капітан» і нижче;

- на командно-штабні курси тактичного рівня L-2 – з осіб офіцерського складу, які мають ступінь вищої освіти не нижче «бакалавр» і зараховані до резерву кандидатів для просування по службі на відповідні посади зі штатно-посадовою категорією не нижче «майор»;

- на курс офіцерів об'єднаних штабів оперативного рівня L-3 – з осіб офіцерського складу, які перебувають на посадах без відповідного рівня військової освіти і мають ступінь вищої освіти «бакалавр» і вище;

- на курс вищого керівного складу стратегічного рівня L-4 – з осіб офіцерського складу, які перебувають на посадах без відповідного рівня військової освіти, мають оперативний (оперативно-тактичний) рівень військової освіти і ступінь вищої освіти не нижче «магістр» («спеціаліст»).

Направлення військовослужбовців для навчання на курсах професійної військової освіти здійснюється за списками, затверджуваними керівниками органів військового управління (для курсів L-1, L-2) та начальником Генерального штабу Збройних Сил України (для курсів L-3, L-4), адже організація заходів щодо визначення потреб військ (сил) у підготовці військових фахівців з та певним рівнем військової освіти покладена саме на Генеральний штаб [14].

Аналіз кількісних показників обсягів підготовки осіб офіцерського складу на курсах професійної освіти стратегічного та оперативного рівнів військової освіти свідчить про стійку тенденцію їхнього зростання.

Так, коефіцієнт зростання обсягів підготовки офіцерів стратегічного рівня військової освіти у 2020–2022 рр. порівняно з 2023–2025 рр. становить 2,7, а оперативного рівня військової освіти – 3,7 (рис. 1).

Такий стан є, з одного боку, зрозумілим, адже формування нових організаційних структур потребує збільшення обсягів підготовки офіцерів, з другого – незрозумілим з огляду на відносно невеликі обсяги підготовки на курсах L-2, адже направлення на курс оперативного рівня (L-3) передбачає опанування офіцерами програми попереднього курсу L-2 із засвоєнням процедури прийняття військових рішень за стандартом НАТО в штабах тактичного рівня (MDMP), яка є основою для опанування процедур на наступному – оперативному рівні OPP (Operation Planning Process).

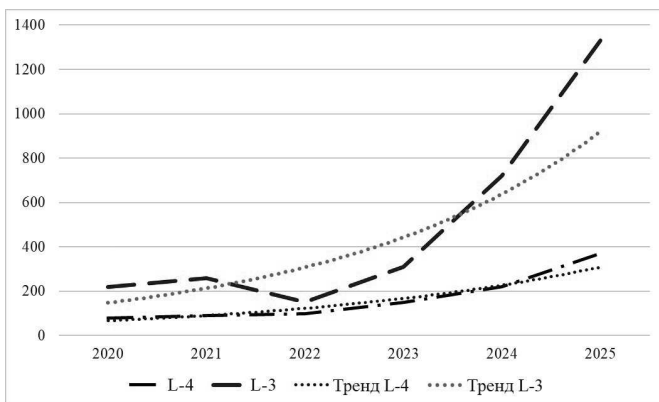

Рис. 1 Обсяги підготовки офіцерів на курсах L-4 та L-3

На жаль, практика підготовки офіцерів на курсах L-3 свідчить, що лише 10...20% з тих, хто зарахований на навчання, пройшов перед цим курс L-2, що призводить до необхідності проведення додаткових факультативних занять з бригадно-батальйонної тематики на початку курсу L-3, що загалом зумовлює зниження якості підготовки офіцерів.

Крім цього, зростання потреб підготовки офіцерського складу призводить до необхідності збільшення чисельності науково-педагогічного складу й наставників [15], що теж підвищуватиме загальний показник.

Розгляньмо, із чим пов'язаний такий стан та яким чином ця прогалина може бути заповнена.

Так, аналіз наявності посад офіцерського складу різних штатно-посадових категорій (ШПК) у різних військових формуваннях (табл. 1) свідчить про те, що у штабі батальйону (та йому рівних) існують посади ШПК «капітан» і «майор», у штабах бригад (та їм рівних) – від ШПК «капітан» до «полковник», а у штабах армійських корпусів і таких органах військового управління, як оперативне командування, командування родів (видів) Збройних Сил, – від ШПК «майор» до «бригадний генерал» включно.

Отже, офіцер у військовому званні «майор» і «підполковник» може проходити військову службу на посадах від батальйону до органу військового управління включно. Відомо, що всі посади осіб офіцерського складу мають свої військово-облікові спеціальності (ВОС), у яких остання цифра є позначкою рівня військової освіти (1 – стратегічний, 2 – оперативний і 3 – тактичний). Такий підхід, з одного боку, є зрозумілим, а з другого – є калькою зі старого позначення посад «оперативно-тактичного» рівня (коли в процесі його опанування вивчалися полк, дивізія, армійський корпус та оперативне командування).

Отже, постає питання, яким чином розрізнити за ВОС офіцера штабу батальйону, офіцера штабу бригади й офіцера штабу армійського корпусу під час

Таблиця 1

Наявність посад офіцерського складу у військових формуваннях

Військове звання (ШПК)	Військові формування (штаби, органи військового управління)						
	взвод	рота	батальйон	бригада	армійський корпус	оперативне (повітряне) командування	командування виду (роду) Генеральний штаб ЗСУ
OF-6 (бр. г-л)							
OF-5 (п-к)							
OF-4 (п/п-к)							
OF-3 (м-р)							
OF-2 (к-н)							
OF-1 (ст. л-т)							

Примітка: складено за даними департаменту військової освіти та науки Міністерства оборони України.

визначення потреби в їх підготовці в зазначених штабах, адже рівень освіти у ВОС на сьогодні позначається однаково – «3» (тактичний).

Крім цього, чи всі посади ШПК «майор» в органах військового управління потребують наявності оперативного рівня військової освіти, а посади ШПК «підполковник» і «полковник» – стратегічного? Звісно, це буде пов'язано передусім з функціональними обов'язками за посадою, однак неймовірно зростання кількісних показників стосовно курсів L-3 та L-4 свідчить про протилежне.

Таким чином, у формуванні ШПК офіцерського складу різних рівнів виникла невідповідність між потребою в підготовці на посаду за ВОС (1, 2, 3) та фактичною потребою, визначеною функціональними обов'язками за посадою в штабах тактичного рівня (батальйон, бригада, АК), органах військового управління оперативного і стратегічного рівнів. Фактично підрозділи персоналу, які формують потреби, не розрізняють офіцерів штабу батальйону і штабу бригади та штабу АК, що призводить до того, що їх не спрямовують на курси L-2.

Сумарна кількість посад ШПК «майор», «підполковник» і «полковник» в органах військового управління без урахування їхнього фактичного функціоналу та позначення таких посад «2» (оперативний) призводить до невиправданого зростання потреб у навчанні на курсах L-3 без опанування програми курсу L-2, що знижує якість підготовки офіцерського складу.

Водночас попри однакову процедуру ухвалення військових рішень у штабах батальйонів, бригад та у штабі АК, доцільніше деталізувати підготовку саме для роботи в таких штабах, отже, курс L-2 доцільно мати на рівні «батальйон» (L-2A), «бригада» (L-2B) та «армійський корпус» (L-2C). Такий підхід дасть змогу здійснити цільову підготовку саме в інтересах формування та набуття спроможностей армійськими корпусами.

Тоді для зняття невідповідності, про яку йшлося, Генеральний штаб Збройних Сил України має сформувати каталог військових посад осіб офіцерського складу відповідно до рівня воєнних дій військового формування та фактичної потреби в опануванні процедур ухвалення військових рішень і послідовного вивчення тактики, оперативного мистецтва та стратегії (табл. 2).

Перспективний каталог військових посад офіцерського складу, на відміну від нинішнього, повинен мати детальний опис рівнів підготовки на курсах професійної військової освіти на тактичному рівні військової освіти (від 1 до 5) до оперативного (6) і стратегічного (7, 8) рівнів, що значною мірою полегшить процедуру відбору на навчання осіб офіцерського складу. Таке позначення також відповідає кодуванню військових звань відповідно до підходів НАТО (від OF-1 до OF-7), що сприятиме досягненню сумісності під час спільної підготовки за програмами НАТО.

Каталог стане основою для формування освітньої та професійної кваліфікації за рівнями військової освіти

(з урахуванням рівня воєнних дій та функціональних обов'язків за посадою), спеціальностями (спеціалізаціями) відповідно до військових професій за військово-обліковими спеціальностями,

Досвід практичної діяльності свідчить, що однією з проблем під час формування вимог до посад офіцерського складу є встановлення ступеня вищої освіти (бакалавр, магістр, доктор філософії).

Одним з підходів до формування вимог до встановлення рівнів військової освіти до військових посад осіб офіцерського складу є визначення рівня складності продуктивності професійної діяльності на кожному рівні професійної діяльності, який використовується у збройних силах країн – членів НАТО [16].

Аналіз даних *таблиці 3* у поєднанні із загальноприйнятими підходами до визначення ступенів вищої освіти свідчить, що рівні «Rudimentary» та «Novice» повністю відповідають ступеню «бакалавр», рівень «Independent» радше відповідатиме ступеню «магістр», ніж «бакалавр» (однак не виключатиме його), а рівень «Expert» цілком відповідатиме ступеням «магістр» і «доктор філософії».

Висновки

Таким чином, на шляху формування у Збройних Силах України армійських корпусів напрямами розвитку системи професійної військової освіти є деталізація курсу L-2 на компоненти L-2A «батальйон», L-2B «бригада» та L-2C «армійський корпус» та формування нового каталогу посад осіб офіцерського складу.

Таблиця 2

Побудова каталогу військових посад осіб офіцерського складу (варіант)

Військове звання (ШПК)	Військове формування, типова посада	Рівень військової освіти	Курс професійної військової освіти	Цифра, яка позначає рівень освіти у ВОС	
				існує	пропонується
OF-7 (ген. л-нт)	Керівний склад ГК, ГШ, видів, родів, ОК	Стратегічний	L-5	1	8
OF-6 (бр. г-л) OF-5 (п-к)	Керівний склад АК, структурні підрозділи органів військового управління		L-4		7
OF-5 (п-к) OF-4 (п/п-к)	Структурні підрозділи органів військового управління оперативного рівня	Оперативний	L-3	2	6
OF-4 (п/п-к) OF-3 (м-р)	Офіцер штабу АК	Тактичний	L-2C	3	5
OF-4 (п/п-к) OF-3 (м-р)	Командир батальйону, офіцер штабу бригади		L-2B		4
OF-3 (м-р)	Начальник штабу батальйону		L-2A		3
OF-2 (к-н)	Офіцер штабу батальйону		L-1C		2
OF-2 (к-н)	Командир роти		L-1A, B		1
OF-1 (ст. л-т)	Командир взводу				

Таблиця 3

Рівні професійної кваліфікації, компетентності, продуктивності

Код НАТО	Ключове слово (англ.)	Дескриптори	Пояснення
100	Rudimentary	Стежити, відповідати	Рівень майстерності, необхідний для успішного виконання рутинного завдання або серії елементів завдання (наприклад кроку в послідовності дій) у структурованому середовищі під безпосереднім наглядом. Очікується, що особа звертатиметься за порадою в несподіваних ситуаціях. Вимагає запам'ятовування інформації, включно з фактами, термінами, концепціями, принципами, а також процесами і процедурами, які визначають вимоги до роботи. Цей рівень є результатом базового рівня освіти й індивідуальної підготовки
200	Novice	Допомагати, розпізнавати	Рівень кваліфікації, необхідний для того, щоб стати практичним та успішно виконувати низку завдань самостійно з мінімальним наглядом. Використовує розсудливість у розв'язанні проблем і може планувати і складати графік роботи в короткі терміни. Вимагає інтерпретації інформації, конструювання значення і розуміння фактів, термінів, концепцій і принципів, процесів і процедур, необхідних для розуміння і виконання вимог роботи
300	Independent	Застосовувати, виконувати, інкорпорувати	Рівень кваліфікації, необхідний для інтерпретації вказівок і керівництва, успішного планування та виконання завдань самостійно, а також потенційного контролю за роботою інших. Особа використовує розсудливість для розв'язання дедалі складніших проблем. Вимагає застосування концепцій, принципів, процесів і процедур як у нестандартних (нових), так і в конкретних ситуаціях, а також виконання, впровадження та здійснення процесів і процедур для задоволення вимог роботи
400	Expert	Консультувати, сприяти, ініціювати, формувати, впливати	Рівень кваліфікації, необхідний для виконання широкого спектру складних професійних стратегічних, організаційних та/або технічних робіт, набутий завдяки використанню поточної та попередньої освіти, підготовки і практичного досвіду. Охоплює обізнаність щодо тенденцій розвитку в ширшій професійній сфері, аналітичне мислення та міждисциплінарне консультування керівників інституцій. Вимагає постановки робочих цілей і розподілу завдань, уміння аналізувати й інтегрувати концепції, принципи і процедури для підтримки міркувань, а також застосування системного підходу до вирішення нестандартних і нечітко визначених проблем. Може охоплювати аналіз та оцінку ризиків і розуміння наслідків нових концепцій, технологій і тенденцій. Цей рівень передбачає значний професійний досвід у сфері діяльності

З метою якісного відбору кандидатів на навчання в системі професійної військової освіти має бути розроблений каталог військових посад офіцерського складу, який на відміну від наявного підходу повинен містити детальний опис рівнів підготовки на курсах професійної військової освіти від тактичного рівня військової освіти (від 1 до 5) до оперативного (6) і стратегічного (7, 8) рівнів, що відповідатиме кодуванню військових звань на підставі підходів НАТО (від OF-1

до OF-8), сприятиме досягненню сумісності освітніх програм з аналогічними, які існують у країнах – членах НАТО.

Перспективи подальших досліджень. Напрямом подальших досліджень є уточнення підходів до змісту підготовки в системі підвищення кваліфікації, розроблення нових підходів до введення посад сержантського (старшинського) складу на заміну офіцерів у штаби різних рівнів та органи військового управління.

Перелік літератури

1. Доповідь до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України» [Електронний ресурс] / Національний інститут стратегічних досліджень // НІСД. – Режим доступу : <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/poslannya-prezydenta-ukrainy/analychna-dopovid-do-shchorichnoho-poslannya-1>.
2. Про затвердження Концепції військової кадрової політики Міністерства оборони України на період до 2028 року [Електронний ресурс] : наказ Міністерства оборони України № 637 від 27 жовтня 2023 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0637322-23#Text>.
3. Концепція трансформації системи військової освіти [Електронний ресурс] : затверджена постановою Кабінету Міністрів України № 1410 від 15 грудня 1997 р. (у редакції постанови Кабінету Міністрів України № 1490 від 30 грудня 2022 р.) // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1490-2022-p#Text>.
4. Educational Activities of the National Defence University of Ukraine in the Context of Countering the Armed Aggression of the Russian Federation [Електронний ресурс] / M. Koval, V. Artamoshchenko, I. Izhutova, M. Palamar // Collection of the Scientific Papers of the Centre for Military and Strategic Studies of the National Defence University of Ukraine. – 2024. – Vol. 1, No 3 (82). – P. 93–99. – Режим доступу : <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2024-3-82/93-99>.
5. Salkutsan S. The Impact of War on the Ukraine Military Education System: Moving Forward in War and Peace [Електронний ресурс] / S. Salkutsan, A. Stolberg // Connections: The Quarterly Journal. – 2022. – Vol. 21, No 3. – P. 67–76. – Режим доступу : <https://doi.org/10.11610/Connections.21.3.41>.
6. Військова освіта і наука: проблеми та перспективи розвитку : монографія / [В. Мірненко, Д. Вітер, В. Оліферук та ін.] ; Національний університет оборони України, Центр воєнно-стратегічних досліджень – К. : НУОУ, 2024. – 180 с.
7. Розвиток системи професійної військової освіти у національних закладах вищої військової освіти [Електронний ресурс] / Г. Каракуркчі, О. Шутов, В. Осауленко, Т. Аксанов // Перспективи та інновації науки. – 2022. – № 12 (17). – С. 11–22. – Режим доступу : [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-12\(17\)-11-22](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-12(17)-11-22).
8. Діміч А. В. Проблеми та шляхи удосконалення військової освіти в Україні під час російсько-української війни [Електронний ресурс] / А. В. Діміч // Аналітично-порівняльне правознавство. – 2025. – Т. 2, № 5. – С. 149–158. – Режим доступу : <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.2.22>.
9. Мітягін О. Формування моделі професійної військової освіти в Україні з урахуванням процедур оперативного планування НАТО [Електронний ресурс] / О. Мітягін, Д. Вітер, В. Карпенко // Військова освіта. – 2021. – № 1 (43). – С. 64–78. – Режим доступу : <https://doi.org/10.33099/2617-1783/2021-43/64-78>.
10. Хомчак Р. Б. Концепція обґрунтування структури Збройних Сил України щодо їх бойового складу [Електронний ресурс] / Р. Б. Хомчак // Наука і оборона. – 2020. – № 3. – С. 27–31. – Режим доступу : <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2020-12-3-27-31>.
11. Залужний В. Ф. Реформування воєнної організації держави: трансформація завдань і функцій Міністерства оборони України та Генерального штабу Збройних Сил України [Електронний ресурс] / В. Ф. Залужний, С. О. Шаптала // Наука і оборона. – 2021. – № 4. – С. 4–12. – Режим доступу : <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2021-17-4-4-12>.
12. Фролов В. Підходи до формування армійських корпусів Сухопутних військ Збройних Сил України, їх роль та місце в сучасній оборонній операції [Електронний ресурс] / В. Фролов // Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень НУОУ. – 2025. – № 2 (85). – С. 41–46. – Режим доступу : <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2025-2-85/41-46>.
13. Про організацію та проведення курсів професійної військової освіти та курсів підвищення кваліфікації у вищих військових навчальних закладах, військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти і закладах фахової передвищої військової освіти у 2023–2024 роках [Електронний ресурс] : наказ Міністерства оборони України № 7 від 4 січня 2023 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0007322-23#Text>.
14. Про затвердження Розподілу основних завдань з подальшого розвитку військової освіти між Міністерством оборони України та органами військового управління Збройних Сил України [Електронний ресурс] : наказ Міністерства оборони України № 414 від 24 червня 2024 р. // Міністерство оборони України. – Режим доступу : https://mod.gov.ua/assets/03_10_PDF_2pdf_8ea1195311.pdf.
15. Про затвердження нормативів чисельності курсантів, слухачів, ад'юнктів і докторантів на одну штатну посаду науково-педагогічного працівника у вищих військових навчальних закладах, військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти та наукових установах у системі Міністерства оборони України [Електронний ресурс] : наказ Міністерства оборони України № 454 від 7 липня 2025 р. // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1096-25#Text>.
16. Освіта та індивідуальна підготовка : спільна директива стратегічних командувань НАТО 075-007 : від 24 березня 2025 р. : [переклад з англійської] / Міністерство оборони України, Київський національний університет ім. Т. Шевченка. – [К. : ВІКНУ], 2025. – 259, [3] с.